

Юридичні науки

УДК 347.965

Сологуб Марія Андріївна

студент

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сологуб Мария Андреевна

студент

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Solohub Maria

Student of the

Yaroslav Mudriy National Law University

Науковий керівник:

Ковальова Яна Олександрівна

кандидат юридичних наук, асистент кафедри Теорії адвокатури

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

**АДВОКАТ У СИСТЕМІ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У
КРАЇНАХ ЄС (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛІ PRO BONO)**

**АДВОКАТ В СИСТЕМЕ БЕСПЛАТНОЙ ПРАВОВОЙ ПОМОЩИ В
СТРАНАХ ЕС (НА ПРИМЕРЕ МОДЕЛИ PRO BONO)**

**LAWYER IN THE FREE LEGAL AID SYSTEM IN THE EU
COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF THE PRO BONO MODEL)**

Анотація. У статті представлено докладний опис практики надання юридичної допомоги на громадських засадах (на прикладі моделі *pro bono*) та ролі адвоката у ній в чотирьох державах-членах Європейського Союзу: в Чеській Республіці, Німеччині, Іспанії та Угорщині. Для докладного опису вищезазначених практик обрані саме ці країни, оскільки вони відображають різний ступінь здійснення практики

pro bono в Європі: від країн, які тільки починають розвивати культуру надання послуг на принципах *pro bono* на місцевому рівні (Іспанія), до країн, в яких представлені корисні приклади надання юридичної допомоги на громадських засадах спільно з Уповноваженим з прав людини (Чеська Республіка), а також приклади підвищення рівня інформованості та поліпшення норм професійної етики юриста (Угорщина). Авторка вказує на те, що вивчення національних систем безоплатної правової допомоги в країнах ЄС передбачає наявність загальної основи (критеріїв) їх класифікації. Визначено, що *pro bono* – це надання юридичної допомоги заради суспільного блага, а не для комерційних цілей, на добровільній і безоплатній основі. Така допомога є безкоштовною для клієнта і надається на тому ж професійному рівні, на якому здійснюється надання платної юридичної допомоги. Авторка також акцентує увагу на тому, що адвокат у кожній системі безоплатної правової допомоги розглядуваних країн Європейського Союзу має певні схожі та відмінні особливості діяльності з надання юридичних послуг на громадських засадах.

Ключові слова: адвокат, безоплатна правова допомога, Європейський Союз, *pro bono*.

Анотація. В статті представлено детальне описання практики надання юридичної допомоги на громадських засадах (на прикладі моделі *pro bono*) і ролі адвоката в ній в чотирьох державах-членах Європейського Союзу: в Чеській Республіці, Німеччині, Іспанії та Угорщині. Для детальнішого описання вищезгаданих практик обрано саме ці країни, оскільки вони відображають різну ступінь реалізації практики *pro bono* в Європі від країн, які тільки починають розвивати культуру надання послуг на принципах *pro bono* на місцевому рівні (Іспанія), до країн, в яких представлені корисні приклади надання юридичної допомоги на громадських засадах спільно з Уповноваженим з прав людини (Чеська Республіка), а також приклади підвищення рівня інформованості та поліпшення норм професійної етики юриста (Угорщина).

началах совместно с Уполномоченным по правам человека (Чешская Республика), а также примеры повышения уровня информированности и улучшения норм профессиональной этики юриста (Венгрия). Автор указывает на то, что изучение национальных систем бесплатной юридической помощи в странах ЕС предусматривает наличие общей основы (критериев) их классификации. Определено, что *pro bono* – это предоставление юридической помощи ради общественного блага, а не для коммерческих целей, на добровольной и безвозмездной основе. Такая помощь является бесплатной для клиента и предоставляется на том же профессиональном уровне, на котором осуществляется предоставление платной юридической помощи. Автор также акцентирует внимание на том, что адвокат в каждой системе бесплатной правовой помощи рассматриваемых стран Европейского Союза имеет определенные схожие и отличительные особенности деятельности по оказанию юридических услуг на общественных началах.

Ключевые слова: адвокат, бесплатная правовая помощь, Европейский Союз, *pro bono*.

Summary. The article provides a detailed description of the practice of providing legal aid on a voluntary basis (on the example of the *pro bono* model) and the role of a lawyer in it in four European Union member states: the Czech Republic, Germany, Spain and Hungary. These countries have been chosen to describe the above practices in detail, as they reflect the varying degrees of *pro bono* practice in Europe: from countries just beginning to develop a culture of *pro bono* service at the local level (Spain) to countries with useful examples of providing legal aid on a voluntary basis together with the Commissioner for Human Rights (Czech Republic), as well as examples of raising awareness and improving the professional ethics of a lawyer (Hungary). The author points out that the study of national systems of free legal aid in the EU countries provides

a common basis (criteria) for their classification. It is defined that pro bono is the provision of legal aid for the public good, and not for commercial purposes, on a voluntary and unpaid basis. Such assistance is free of charge for the client and is provided at the same professional level as paid legal aid. The author also emphasizes that the lawyer in each model of free legal aid of the considered countries of the European Union has certain similar and distinctive features of activity on rendering of legal services on a public basis.

Key words: lawyer, free legal aid, the European Union, pro bono.

Постановка проблеми. Розбудова громадянського суспільства, демократизація всіх сфер суспільного життя – стратегічна мета нашої держави, що набуває особливого значення на шляху просування України у європейський та світовий простір, наближення до європейських стандартів демократії. Розвиток України як демократичної правової держави, впровадження політичної, економічної та правової реформ, євроінтеграційні процеси зумовили необхідність кардинальних змін у діяльності держави в цілому і в системі надання безоплатної правової допомоги зокрема. Забезпечення громадянам можливості у разі потреби отримати кваліфіковану юридичну допомогу є, перш за все, дотриманням з боку держави взятих на себе міжнародно-правових зобов’язань. Важливу роль у цьому відіграє адвокатура України, що вже не одноразово зазнавала змін у законодавчій регламентації своєї діяльності, і адвокат як її структурна частина. Тож дослідження особливостей на прикладах країн Європейського Союзу діяльності того чи іншого інституту не втрачають своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень. Науковими розробками питань діяльності адвоката у системі безоплатної правової допомоги займалися такі вчені, як Т. Б. Вільчик, Є. Ю. Бова, П. А. Бойко, Т. В. Варфоломеєва, В. В. Гвоздій, І. Головань, Л. П. Ізовітова, І. В. Мокіна., І. Г. Рафальська, О.

Г. Яновська та інші, одна регулювання діяльності адвокатів у системах безоплатної правової допомоги країн ЄС розкрито неповно.

Метою статті є дослідження особливостей діяльності адвоката з надання безоплатної правової допомоги на засадах *pro bono* у країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Безоплатна правова допомога є важливою складовою ефективною, гуманною та справедливою системи правосуддя, яка спирається на принцип верховенства права. Безоплатна правова допомога є державною гарантією, необхідною для реалізації інших прав, включаючи право на справедливий судовий розгляд і право на захист.

Як справедливо зазначає у своїй дисертації Т. Б. Вільчик, системи надання безоплатної допомоги є майже у всіх країнах ЄС. Проте вони відрізняються за критеріями відбору одержувачів допомоги, а також процедурам і способам організації процесу її надання, оскільки розвиток і масштаб систем надання юридичної допомоги обумовлений національними особливостями кожної країни ЄС [1, с. 305].

Як відмічає Є. Ю. Бова, сучасні правові системи різних держав передбачають цілу низку механізмів надання безоплатної правової допомоги. В окремих державах така допомога надається виключно у кримінальних справах, в інших – у кримінальних та цивільних в межах одного механізму чи з утворенням окремих механізмів для певних категорій справ [2, с. 117].

Вивчення національних систем безоплатної правової допомоги в країнах ЄС передбачає наявність загальної основи (критеріїв) їх класифікації. При всьому розмаїтті кола суб'єктів, що залучаються для надання безоплатної правової допомоги в різних країнах, виділяють, як правило, такі моделі, як *pro bono*, *judicare* (або контрактна модель), *ex officio*, а також змішану.

Розглянемо детальніше таку модель, як *pro bono*, та роль адвоката у цьому механізмі. Єдиного узгодженого визначення поняття «*pro bono*» не існує, проте отримати загальне уявлення про те, що саме означає це поняття, можливо з методичних вказівок та нормативних документів, існуючих в різних країнах. *Pro bono* – це надання юридичної допомоги заради суспільного блага, а не для комерційних цілей, на добровільній і безоплатній основі. Така допомога є безкоштовною для клієнта і надається на тому ж професійному рівні, на якому здійснюється надання платної юридичної допомоги.

Провести порівняння практик надання юридичної допомоги на громадських засадах (*pro bono*) в різних країнах із застосуванням принципу співставлення не просто, оскільки кожна країна має власні правові, регулятивні і культурні аспекти, які впливають на практику надання юридичної допомоги *pro bono*.

Розвитку практики надання юридичної допомоги на принципах *pro bono*, наприклад, в **Чеській Республіці**, головним чином, сприяла діяльність громадської організації Pro Bono Alliance, яка керує роботою успішного центру координації юридичної допомоги *pro bono* і співпрацює з Уповноваженим з прав людини з метою надання юридичної допомоги жертвам дискримінації.

Відповідно до Конституції Чехії кожен громадянин має право на отримання юридичної допомоги під час судочинства [3]. У конкретних кримінальних, адміністративних і цивільних справах суд може призначити адвоката для надання юридичних послуг фізичним особам на безоплатній основі. В таких випадках держава відшкодовує адвокату вартість його послуг. У тих справах, за якими юридична допомога за рахунок держави не надається, фізичні особи можуть звертатися з питань представлення їх інтересів адвокатами в Чеську колегію адвокатів. При певних обставинах колегія може призначити адвоката для надання таких юридичних послуг.

Іноді це робиться безкоштовно, але, як правило, такі послуги надаються за меншу плату, з відшкодуванням за рахунок колегії.

Для надання юридичної допомоги на безоплатній основі не існує будь-яких регулятивних перешкод, а надані на громадських засадах юридичні послуги підпадають під дію положень Кодексу професійної етики, прийнятого Колегією адвокатів Чеської Республіки. Кодекс професійної етики Чеської колегії адвокатів заохочує «участь адвокатів в розумно обґрунтованих межах в проектах, метою яких є підтримка і захист прав і свобод людини, без оплати». За інформацією, отриманою Pro Bono Alliance від своїх юридичних фірм-партнерів, робота юриста на принципах *pro bono* офіційно не вважається обліковим робочим часом в Чеській Республіці.

Стимулом до надання юридичної допомоги на громадських засадах є суспільне визнання у вигляді нагород, які присуджуються за таку допомогу. Надання безкоштовних юридичних послуг дозволяє також отримати досвід в юридичній сфері поза щоденною практикою, поліпшити якість надаваних юридичних послуг та залучити кращих молодих юристів.

Надання консультацій на принципах *pro bono* є в **Німеччині** вкоріненою традицією, хоча воно не завжди було відомо під цією назвою. Надання юридичної допомоги на безоплатній основі (позасудова юридична допомога) було визнано законною діяльністю тільки в січні 2014 року [1, с. 307]. До цього відповідний закон допускав неоднозначне тлумачення. Однак, це не перешкоджало розвитку практики надання безкоштовної юридичної допомоги, головним чином, завдяки впливу міжнародних фірм, що мають представництва в Німеччині, а саме установі об'єднання Pro Bono Deutschland e.V. [4].

Надання юридичних послуг на громадських засадах підпадає під дію тих же норм професійної етики, які діють щодо оплачуваних послуг, і має відповідати тим же нормам. Практика надання безкоштовної юридичної

допомоги являє собою спосіб залучення до відповідних фірми молодих юристів, а також ефективну можливість для розвитку співпраці і просування на ринку послуг. Однак, цей принцип розглядається скоріше як переваги, ніж в якості стимулу для здійснення роботи на громадських засадах.

Відповідальність адвокатів, які надають послуги на принципах *pro bono*, також регулюється тими ж загальними принципами, що з відповідальність адвокатів, які надають платні послуги. Немає підстав для преференційного ставлення до юридичних послуг, що надаються на безоплатній основі. Це тому, що клієнт звернувся до професійного досвіду кваліфікованого адвоката в справі, що представляє значний інтерес для клієнта

Надання послуг на принципах *pro bono* є законною практикою в **Іспанії** і в дійсності часто підтримується найбільшими колегіями адвокатів, однак поняття *pro bono* не є загальновизнаним, але, незважаючи на це, існують численні приклади надання юридичної допомоги на громадських засадах. Головним чином, такі послуги надаються двома центрами координації юридичної допомоги *pro bono*, які були засновані за останні два роки. Робота на принципах *pro bono* повинна здійснюватися на тих же умовах, які застосовні до платних юридичних консультацій, і регулюється правилами професійної етики. Крім того, деякі колегії адвокатів спонукають адвокатів підписувати декларацію соціальної відповідальності.

В Іспанії юридичні послуги на принципах *pro bono* призначені в основному для громадських організацій, а не для приватних осіб, оскільки в системі юридичної допомоги безкоштовна юридична допомога надається фізичним особам в обов'язковому порядку.

У цей час державних нагород, які вручаються за роботу *pro bono*, не існує; проте деякі фірми, особливо міжнародні, мають свої власні нагороди за надання послуг на принципах *pro bono* [5, с. 43-45].

Угорська Конституція наділяє громадян правом представлення їх інтересів в будь-який час в ході судового або кримінального процесу [6]. Фактично представлення інтересів юристом потрібно при певних типах тримання під вартою, і якщо затримана особа не проконсультувався з адвокатом протягом 72 годин тримання під вартою, угорська держава зобов'язана надати такій особі адвоката.

В Угорщині існує довгострокова традиція надання юридичної допомоги на принципах *pro bono*. Ще в 1929 році відомий представник угорського юридичної спільноти Еміль Опплер в своїй роботі «Про адвокатському мистецтві» писав: «Крім своїх основних обов'язків, адвокати завжди безоплатно займалися справами будинків, будь то в складі асоціації захисників, або окремо, в приватному порядку». Ще раніше, в 1915 році, Будапештська колегія адвокатів з'ясувала, що адвокат, який дав оголошення про надання безкоштовних послуг два дні на тиждень всього лише слідував благородній традиції, що стала невід'ємною частиною адвокатської практики.

В Угорщині практика надання юридичної допомоги на громадських засадах розвивається дуже активно, головним чином, завдяки установі в 2007 році Угорського Центру координації юридичної допомоги *pro bono* Інститутом «Право суспільних інтересів» (PILnet). Юридична допомога на принципах *pro bono* надається громадським організаціям, головним чином, великими національними або міжнародними компаніями. Надання таких послуг регулюється договором або контрактом, укладеним між клієнтом і адвокатом. Завдяки роботі Центру координації юридичної допомоги *pro bono*, заснованого Інститутом «Право суспільних інтересів» (PILnet), адвокати беруть участь в деяких значущих проектах по боротьбі з

корупцією з використанням юридичної допомоги на громадських засадах спільно з організацією Transparency International. Крім того, адвокати, які надають юридичну допомогу на громадських засадах, проводять для студентів-юристів семінари, на яких висвітлюються питання, що стосуються професійної етики юриста. Щорічно Інститут PILnet і Угорська Колегія адвокатів удостоює нагороди місцевих юристів, які надають безкоштовні юридичні послуги, в знак визнання виконаної ними на громадських засадах роботи в якості зразкового прикладу.

В Угорщині взаємини, побудовані на принципах *pro bono*, досить унікальні в тому відношенні, що вони засновані на вільній угоді між клієнтом і адвокатом. Наприклад, якщо адвокат добровільно погоджується представляти інтереси співтовариства і хто не має приватної особи, або надавати послуги з правозахисного питання або в громадських інтересах, йому або їй це дозволяється в законодавчому порядку.

Адвокати повинні застосовувати до своїх клієнтів, які отримують послуги на принципах *pro bono*, ті ж самі стандарти надання послуг, які вони застосовували б до своїх приватних, платним клієнтам. *Pro bono*, безсумнівно, сприятливий для бізнесу, але тільки в тій мірі, оскільки він підвищує репутацію, вже в цілому наявну у фірми або приватно практикуючого адвоката. З досвіду Інституту PILnet, ці правила – існуючі в письмовому вигляді або інакше – неухильно дотримуються. Адвокати, займаючись справою на принципах *pro bono*, майже завжди роблять більше, ніж потрібно службовими обов’язками [5, с. 39–42].

Висновок. Отже, аналіз систем безоплатної правової допомоги, зокрема системи *pro bono*, у країнах ЄС дозволяє зробити висновок, що багато країн мають розвинену та ефективну систему безоплатної правової допомоги, яка в основному відповідає стандартам ЄС в цій сфері, деякі перебувають лише на етапі її формування. Однак, поряд із позитивним досвідом існування систем безоплатної правової допомоги, у тому числі і у

країнах, які є членами ЄС вже багато років, існують певні проблеми, які перешкоджають їх ефективній діяльності, у тому числі й діяльності адвокатів як головних суб'єктів надання такої юридичної допомоги. Виходячи з досвіду країн ЄС, від розвинених програм безоплатної правової допомоги та законодавства про адвокатуру очікується забезпечення реального доступу до правосуддя для тих, хто потребує цього і не може вирішити цю проблему власними силами; надання безоплатних юридичних послуг належної якості; скоординованість дій суб'єктів надання БПД між собою і з іншими структурами, від яких залежить загальна ефективність програми.

Література

1. Вільчик Т. Б. Адвокатура як інститут реалізації права на правову допомогу: порівняльно-правовий аналіз законодавства країн Європейського Союзу та України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10 / Т. Б. Вільчик ; наук. конс. І. Є. Марочкін; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 490 с.
2. Бова Є. Ю. Організація безкоштовної правової допомоги в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Євген Юрійович Бова; Акад. адвокатури України. Київ, 2009. 217 с.
3. Чехия, Конституция Чешской Республики. URL: <https://legalns.com/компетентные-юристы/правовая-библиотека/конституции-стран-мира/конституция-чехии> (дата звернення 25.11.2020).
4. Pro Bono Deutschland e.V. URL: <https://www.pro-bono-deutschland.org/> (дата звернення 25.11.2020).
5. Технический документ: Сравнительный анализ международной и российской практик оказания юридической помощи на общественных началах (pro bono) // Совместный проект Европейского Союза и

Совета Европы «Защита прав предпринимателей в Российской Федерации от коррупционных практик» (ПРЕКОП). ECCU-PRECOR-5/2014. 2014. 53 с.

6. Венгрия, Конституция Венгерской Республики. URL: <https://legalns.com/компетентные-юристы/правовая-библиотека/конституции-стран-мира/конституция-венгрии> (дата звернения 25.11.2020).